

УДК 349.2

Фонарюк О. Ю., к. ю. н., заступник директора,
Чернівецький кооперативний економіко-правовий коледж,
м. Чернівці.

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті досліджуються актуальні проблеми трудової міграції, або міграції робочої сили. Аналізується сучасний стан нормативно-правового регулювання відносин у сфері трудової міграції. Обґрунтовується необхідність дослідження особливостей трудової міграції в Україні. За результатами дослідження пропонуються заходи, що можуть допомогти з вирішенням проблем трудової міграції в Україні.*

Ключові слова: трудова міграція, міграція, безробіття, робоча сила, позитивні та негативні наслідки міграції.

***Fonariuk O. Y., Ph.D., Deputy Director,**
Chernivtsi Cooperative Economics and Law College,
Chernivtsi.*

PROBLEMS AND WAYS FOR SOLVING LABOR MIGRATION IN UKRAINE

***Abstract.** The article deals with the actual problems of labor migration, or migration of labor force. The present state of regulatory and legal regulation of relations in the field of labor migration is analyzed. The necessity of studying the peculiarities of labor migration in Ukraine is substantiated. According to the results of the study, measures are proposed that can help solve the problems of labor migration in Ukraine.*

Keywords: labor migration, migration, unemployment, labor, positive and negative consequences of migration.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2018-07-33>

Постановка проблеми. Упродовж усієї історії людства трудова міграція, або міграція робочої сили, відігравала значну роль у суспільному розвитку. Однак сьогодні вона ввійшла в якісно новий етап свого становлення. Міжнародна міграція стала одним з головних чинників соціально-економічних трансформацій і розвитку всіх регіонів. В зв'язку з цим виникає потреба у дослідженні особливостей трудової міграції в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у процес дослідження теорії і практики трудової міграції, удосконалення організаційних, економічних та правових важелів її регулювання зробили провідні вітчизняні вчені: О. Власюк, В. Геєць, С. Злупко, А. Кравченко, Е. Лібанова, О. Малиновська, Н. Марченко, А. Мокій, С. Писаренко, О. Позняк, А. Сумянцева, Є. Савельєв, Л. Симів, А. Філіпенко та зарубіжні —

І. Абея, Дж. Борхас, А. Сої, К. Макконел, Я. Мінсер та ін.

Метою статті є аналіз трудової міграції як основи вдосконалення міграційної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Міграційні хвилі у напрямі із села до міста можемо зауважити в періоди 1947–1957 рр. та після 1989 р. Люди мігрували в пошуках праці та соціального забезпечення. Місто давало їм можливість отримувати постійний заробіток та відкривало доступ до соціальних благ. Такий напрямок міграції переважає і надалі.

Місто є економічним, освітнім та суспільним центром, а молоді люди прагнуть до розвитку та самовдосконалення, тому мають бажання поселитися у містах. Слід зауважити, що на сьогодні все частіше спостерігаємо протилежний напрям міграції. Заможні люди надають перевагу проживанню у передмісті чи просто подалі від його центральних районів. Змінилося вимоги людей та критерії, за якими вони оцінюють це явище. “Міграція пов’язана не лише зі зміною місця проживання та економічними чинниками (пошук роботи, вищого рівня оплати праці), але символізує зміну соціального становища осіб-мігрантів. Раніше переїзд з села до міста ототожнювався з підвищенням соціального статусу — кращим доступом до робочих місць, до соціальних благ, освіти, культури. На сьогодні зауважуємо, що внутрішня міграція пов’язана з попередньою зміною соціального становища мігранта, а переїзд є її символічним наслідком” [11, с. 13].

В умовах розширення світогосподарських зв’язків трудова міграція з часом набула глобального характеру. На відміну від радянських часів, коли переважала внутрішня міграція, в сучасних умовах все більшого розвитку набуває зовнішня трудова міграція [8].

Факт, що трудова міграція є одним з численних аспектів глибокої і всеохоплюючої системної кризи в Україні, не є таємницею ні для владних еліт (якщо, звичайно, їх можна так назвати), ані для суспільства в цілому. Твердження, що саме ця криза, а не якісь зовнішні чинники, є найбільшою загрозою національній безпеці нашої держави (як суспільного організму), теж не потребує особливих доказів. Та якщо переважна більшість складових кризи є видимою для обмежених кіл суспільства, добре поінформованих в силу професійних та посадових обов’язків (адміністрації різних рівнів, депутатський корпус, журналісти, спецслужби та силові структури, експерти), то проблема трудової міграції належить саме до тих, які пронизують все суспільство наскрізь, присутні у повсякденному житті мало не кожної української родини і безпосередньо впливають на творчі та всі без винятку суспільні процеси.

Основною причиною міграції населення з України на сьогоднішній день є політична та економічна нестабільність в країні. Невпевненість у завтрашньому дні підштовхує працездатне населення до пошуку більш стабільних джерел доходу за кордоном, що дозволяє будувати плани стосовно свого майбутнього та майбутнього своїх дітей. Політична нестабільність не лише викликає зневіру людей до політичної системи та керівників держави, а й породжує економічну нестабільність [2].

За роки незалежності в Україні дуже активізувалися процеси трудової міграції, зокрема міждержавної. По міграції трудових ресурсів наша країна вийшла на п'яте місце в світі, уступивши тільки Мексиці, Індії, Росії і Китаю [9].

Найбільшими країнами — реципієнтами вітчизняної робочої сили є Російська Федерація (43,2 %), Польща (14,3 %), Італія (13,2 %) і Чеська Республіка (12,9 %). Серед інших країн, в які спрямовані потоки трудових мігрантів, — Іспанія (4,5 %), Німеччина (2,4 %), Угорщина (1,9 %), Португалія (1,8 %).

Найпоширенішими видами економічної діяльності трудових мігрантів є робота на будівництві (45,7 %), в домогосподарствах (18,3 %), у сільському господарстві (11,3 %) і торгівлі (9,1 %).

Освітній рівень трудових мігрантів у віці від 15 до 70 років був нижче, ніж серед зайнятого населення відповідного віку. Майже 2/3 трудових мігрантів мають повну загальну середню освіту. Серед трудових мігрантів переважають чоловіки — 66 %.

Важко підрахувати обсяги інвестицій, які отримує Україна завдяки заробітчанству. За деякими оцінками, сукупні середньомісячні доходи громадян, які працюють за кордоном, сягають 2 млрд.грн., що можна порівняти з третиною номінальних грошових доходів усього населення [1, с. 9]. На думку інших фахівців, вони становлять 4-6 тис. доларів США на одного мігранта на рік [4, с. 492]. Множення цієї цифри навіть на мінімальну оцінку кількості заробітчан дає результат у 5 млрд. доларів. Накопичивши певні кошти, частина мігрантів вклала їх у мале підприємництво [7].

Експерти зазначають, що найбільша проблема — це еміграція освічених людей. Українські студенти все частіше хочуть навчатися за кордоном. Згідно із соціологічними опитуваннями 41 % працівників у віці від 18 до 29 років визнають, що готові виїхати з України заради добре оплачуваної та перспективної роботи [1, с. 11].

Відплив молоді спричиняє негативні наслідки, що обумовлюються руйнацією сімейних відносин несприятливою для народження і виховання дітей специфікою «мігрантського» способу життя. Наприклад, у Чернівецькій області, охопленій значною трудовою міграцією, кількість укладених шлюбів на тисячу населення за останні 10 років скоротилася в 1,3 рази. Водночас, абсолютна кількість розлучень збільшилася майже у півтора рази. Ще складнішою сімейною проблемою, яка переростає у соціальну, є виховання дітей мігрантів, залишених в Україні, особливо у випадках тривалої відсутності обох батьків. Як наслідок, Україна стикається з новим видом соціального сирітства, необхідністю брати під державну опіку частину дітей мігрантів.

Для забезпечення ефективного регулювання міграційних процесів трудових ресурсів, координації дій усіх заінтересованих відомств і організацій в Україні у 2011 році створена Державна міграційна служба. Функції її полягають в обліку міграцій населення, укладенні міждержавних угод щодо умов працевлаштування та роботи українських громадян за

кордоном, а також у виданні трудових ліцензій іноземним громадянам на роботу в Україні. Завданнями Державної міграційної служби є:

- реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;

- внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [3, с. 12].

Серйозною соціально-економічною проблемою у сфері міграції є розробка системи виплати пенсії при роботі за кордоном, а також уніфікація пенсійного законодавства в цілому. Україна досі не уклала достовірних угод навіть із країнами СНД. Крім того, для правового забезпечення міждержавної міграції Україна має приєднатися до міжнародних угод, конвенцій з цивільного і кримінального права, медичного обслуговування, страхування.

На сьогоднішньому етапі економічного розвитку України глобальною проблемою є демографічна ситуація, саме негативна динаміка народжуваності, смертності, від'ємне сальдо міграції. У лютому 2009 року Відділ економічних і соціальних проблем ООН оприлюднив прогноз, згідно з яким до 2050 року населення України скоротиться майже вдвічі, з 46 до 26 млн. чол. Трудова міграція відіграє провідну роль у даній проблемі. Україна — міграційний донор, а не міграційний реципієнт. Масова міграція є загальносвітовою тенденцією сучасності, в якій Україна відіграє провідну роль [2, с. 19].

Але якщо раніше в міграції брали участь мешканці столиці, великих міст, де люди були більш інформованими і мобільними, існували зв'язки із зарубіжними країнами, поступово все активнішими ставали жителі різних за величиною поселень. Так, за даними загальнонаціонального соціологічного моніторингу, на сьогодні в потоках тимчасової трудової міграції за кордон найбільш широко представлено населення малих міст (33% виявлених домогосподарств мігрантів) та сільської місцевості (28 %) [5, с. 11].

Україну покидають не лише вихідці із Західної України, економічна ситуація у якій є складною, а й жителі східних областей, що дає підставу стверджувати: причина виїзду за кордон є не лише недостатність робочих місць, а й значна різниця в оплаті на батьківщині й за кордоном. Причиною емігрування українців є дискомфорт від загальної нестабільності в Україні, широко поширена корупція, відсутність можливостей для розвитку і самореалізації, незахищеність від зловживань з боку владних структур [3, с. 14].

Метою виїзду за кордон у багатьох випадках є підвищення добробуту, вирішення житлового питання, фінансування навчання, відкриття власної справи, удосконалити знання іноземної мови. Потреба у вивченні мови країни перебування є найсерйознішою для успішної трудової міграції [1, с. 13].

Через малі квоти і високі податки іноземні роботодавці схильні до нелегального найму. Багато українців навіть не знають про легальний механізм виїзду і шукають нелегальні шляхи, що і ризиковані і більш дорогі. Мігранти масово використовують студентські візи, нехтуючи обмеженням на кількість робочих годин, туристичні візи.

Сьогодні серед "заробітчанин" все більшою стає доля жінок, вона становить близько 63%. Негативними наслідками цього є зниження репродуктивної функції, наркоманія, збільшення ризику ВІЛ-інфікування. В результаті дівчата і жінки за своїми фізіологічними даними найбільш підготовлені до материнства не можуть брати участь у процесу відтворення населення України [6, с. 366].

Основними сферами, де зайняті працівники-мігранти є будівництво, сільське господарство (збирання врожаю), домашнє господарство (прибирання домівки, готування їжі, доглядання дітей та людей похилого віку), сфера торгівлі та сервісу (у т.ч. — готельний бізнес). Але виїжджають за кордон і вчені, викладачі, спеціалісти в області медицини і вищих технологій, програмісти (проблема «витікання умів»).

Як суспільне явище трудова міграція має позитивні і негативні сторони, а його масштаби зумовлюють необхідність державного регулювання міграційними процесами. Загалом, виділяють наступні негативні наслідки трудової міграції:

1. Виїжджає частина трудового потенціалу, в тому числі висококваліфіковані працівники, які згодом втрачають свої професійні навички, оскільки за кордоном виконувана ними робота часто носить примітивний та непрестижний характер;

2. Морально-психологічний аспект має різносторонній вплив: з одного боку — розпадаються сім'ї, часто залишаються бездоглядними діти та люди похилого віку, з іншого — працюючи на чужині, заробітчани втрачають власне здоров'я, не отримуючи при цьому кваліфіковану медичну допомогу, зазнають впливу важкої фізичної і часто ненормованої праці, насильства з боку роботодавців, в тому числі й сексуального, важких побутових умов, а крім цього, вони не мають гарантії щодо отримання зароблених грошей та правового захисту від злочинних елементів;

3. Зниження народжуваності у молодих сім'ях. Поряд з цим відомі факти, коли молоді жінки-заробітчаники незаконно народжують дітей для сімей за кордоном нібито "на замовлення", а в подальшому не можуть забрати їх додому як власних;

4. Зростання цін на товари і послуги на внутрішньому ринку, зокрема на житло, при існуючій низькій купівельній спроможності основної маси населення. Це, в свою чергу, призводить до нерівномірного розподілу коштів та ще більшого розшарування суспільства, оскільки найбільш бідні верстви не мають змоги виїхати за кордон на заробітки;

5. Загальна зневіра, втрата національної самосвідомості, набуття чужих звичаїв та невластивого менталітету [4, с.493].

Переходячи до світлої сторони можна сказати що найбільшим попитом за

кордоном користуються робітничі професії — зварювальники, різноробочі і будівельники. Мінімум можна заробити в Польщі або Чехії, максимум у Великобританії, Ірландії. Достатньо високі заробітки також у Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Іспанії, Нідерландах, Швеції, Данії, Бельгії. В Бельгії, зокрема, офіційно проживає 4 тисячі українців. Мінімальна заробітна плата нелегальних мігрантів у Бельгії становить 900 євро, середня — 1200 євро [5, с. 13].

Проте застосування певних заходів може допомогти врегулювати вирішення проблем трудової міграції в Україні:

1. Забезпечення умов для поширення легального працевлаштування, насамперед в тих країнах, куди виїжджає найбільша кількість громадян України. З цією метою слід активізувати підписання відповідних міждержавних угод та удосконалення чинного законодавства в частині ліцензування фірм для проведення працевлаштування за кордоном.

2. Забезпечення прав та соціального захисту працівників-мігрантів.

3. Здійснення постійного аналізу масштабів нелегальної трудової міграції за межі України та проведення всіх можливих, в рамках законодавства, заходів для попередження цього явища і запобігання торгівлі людьми.

4. Усунення або мінімізація обставин, що призводять до дискримінаційного, безправного, становища громадян України на ринках праці закордонних країн;

5. Створення дійової альтернативи тим обставинам, що спонукають працездатних українців виїжджати до країн, де їх становище на ринках праці є дискримінаційним;

6. Сприяння проведенню в країнах зосередження української міграції моніторингових досліджень з метою отримання статистичних даних та інформації про динаміку трудової міграції у відповідній країні.

Цілеспрямовано створювати робочі місця в таких галузях, як сільське господарство, легка, текстильна і хімічна промисловість, тобто там, де сьогодні використовується праця мігрантів в Європі. Слід радикально переглянути механізм оплати праці усередині країни.

Важливо не забувати, що чим стабільнішим буде національне бізнес — середовище і динамічнішим ринок, тим сильніші будуть мотиви іммігрантів повернутися на батьківщину.

Висновки. Отже, міграція робочої сили України є складним і масштабним явищем, яке охопило весь світ та викликає неоднозначні результати: ліквідує дефіцит робочої сили в деяких регіонах, вона загострює конкуренцію на ринку праці.

Оскільки міграція є невід'ємною складовою глобалізованого світу, зокрема транснаціональних ринків праці, політика має спрямовуватися на забезпечення належного захисту українських трудових мігрантів за кордоном, урахування їх легальної трудової діяльності при визначенні пенсійних та інших прав на соціальний захист після повернення, стимулювання підтримання різноманітних, у тому числі фінансових зв'язків трудових мігрантів з близькими родичами, які залишилися в Україні. У будь-

якому разі грошові трансферти з-за кордону сприяють зниженню бідності та розвитку не тільки населення, а й регіонів-донорів у цілому.

Міграція робочої сили — це глобальна проблема. Міграційні рухи є так званим «індикатором» реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному митті будь-якого суспільства. Розмір, напрямки та масштаби таких процесів певної мірою свідчать про стабільність або навпаки про нестабільність суспільного розвитку. Процес трудової міграції в Україні має тенденцію до зростання. Саме тому необхідно для більш ефективного використання трудових ресурсів слід запровадити систему моніторингу міграційних потоків населення і удосконалити законодавче забезпечення. Оскільки просто зупинити трудову міграцію неможливо, то варто використовувати її позитивні наслідки та намагатися зменшити негативні.

Література:

1. Атаманенко А. Україна і закордонне українство / А. Атаманенко // Наукові записки НаУОА (серія «Історичні науки»). — 2013. — №21. — С. 8–15.
2. Гнибіденко І. Проблеми трудової міграції в Україні та їх вирішення // Економіка України — 2008. — № 4. — С. 19–21.
3. Гринкевич С. С. Міжнародна міграція робочої сили та її розвиток в Україні // Вісник ХНТУ — 2009. — №1. — С.12–14.
4. Жовнір С. Українська трудова еміграція в контексті сучасної кризи глобального ринку праці / С. Жовнір // “Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті”, (Львів, 23-24 серп. 2013 р.) / Міжнародний інститут освіти, культури та зв’язків з діаспорою. — Львів : Львівська політехніка, 2013. — С.491–496.
5. Заклекта О. А. Трудова міграція як умова розвитку міжнародного ринку праці // Вісник КНТЕУ — 2008. — №4. — С. 9-13.
6. Кизима І. С. Чинники зовнішньої трудової міграції населення України / І.С.Кизима // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. — Економічні науки. — 2009. — Вип.15. — С.365-369.
7. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. — Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/ukrainians-abroad>
8. Пінчук І. О. Вплив трудової міграції на економічний потенціал України / І. О. Пінчук, О. О. Юречко // Науковий вісник РУЕТ: Economic Sciences. — 2015. — № 2 (58).
9. Прохоренко Н. Є. Інтелектуальна міграція: причини та чинники / Н.Є.Прохоренко // Socіoprostir: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. — №1. — С. 73-76 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sociology.kharkov.ua/socioprostir/files/magazine/1_2010/2_6_1.pdf.
10. Реліна І. Є. Масштаби, форми та напрямки сучасних міграційних процесів // Науковий вісник. — 2009. — № 2. — С. 14–17.
11. Kawczyńska-Butrym Z. Migracje. Wybrane zagadnienia — Lublin: Wyd. МС. Skłodowskiej, 2009. — 164 s.

References:

1. Atamanenko A. Ukraine and foreign Ukrainians / A.Atamanenko // Science notes of NaUOA (series "Historical sciences"). — 2013. — №21. — pp. 8-15.
2. Gnybidenko I. Problems of labor migration in Ukraine and their solution // Economy of Ukraine — 2008. — No. 4.- P. 19-21.
3. Grinkevich SS International labor migration and its development in Ukraine // Bulletin of the KhNTU — 2009. — No. 1. — December 12-14.
4. Zhovnir S.Ukrainian labor emigration in the context of the current crisis of the global labor market / S. Zhovnir // ["World Ukrainicity as a factor in the establishment of Ukraine in the international community"], (Lviv, 23-24 August 2013) / International Institute of Education , culture and connections with the diaspora. — Lviv: Lviv Polytechnic, 2013. — P.491-496.
5. Zaklekta O.A. Labor migration as a condition for the development of the international labor market // Vestnik KNTEU — 2008. — №4. — P. 9-13.
6. Kizima I.S. Factors of external labor migration of Ukraine / IS Kizima // Scientific papers of Kirovohrad national technical university. — Economic sciences. — 2009. — Vp.15. — P.365-369.
7. Official site of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine // Mode of access: <http://mfa.gov.ua/ru/about-ukraine/ukrainians-abroad>.
8. Pinchuk I.O. The Impact of Labor Migration on the Economic Potential of Ukraine / IO Pinchuk, OO Yurechko // Scientific Bulletin PUET: Economic Sciences. — 2015. — No. 2 (58).
9. Prokhorenko N.E. Intellectual migration: causes and factors / N. E. Prokhorenko // Socio space: an interdisciplinary collection of scientific works on sociology and social work. — №1. — P. 73-76 [Electronic resource] / Access mode: http://www.sociology.kharkov.ua/socioprostir/files/magazine/1_2010/2_6_1.pdf
10. Reilina I.E. Scales, forms and directions of modern migration processes // Scientific herald. — 2009. — No. 2. — P. 14-17.
11. Kawczyńska-Butrym Z. Migracje. Wybrane zagadnienia — Lublin: Wyd. MC. Skłodowskiej, 2009. — 164 s.